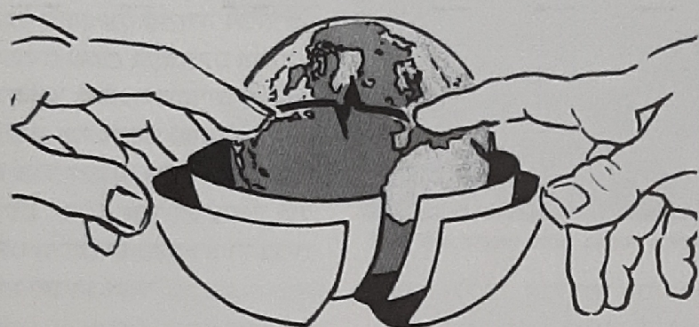

הגולם קם על יוצרו

גלובליזציה – תהליך משחית עולם

היבט יהודי מוסרי

כלכליות שבאופן עקרוני אינן צודקות, וכל פתרון במסגרתן יהיה בלתי משמעותי.

[ב] מגדל בבל

למדנו בספר בראשית על שני עונשים שהוטלו על האנושות: העבודה והלאומיות. לכאורה עונשים אלו הם קללות, אולם כבר לימדנו ד' שמשון רפאל הירש, שעונשיו של הקב"ה הם עונשים מחנכים; כל עוד לא הגענו לעידן הגאולה, קללות אלו בונות את האדם. העבודה עשויה להפוך לתרפיה והלאומיות – להזדמנות לפיתוח וליצירה ייחודיים התורמים לכלל האנושות. אלא שכאמור, קללת הקב"ה ברכה היא, ולהיפך – "ברכת" האדם קללה היא לעתים. הגלובליזציה, שלכאורה מתקנת את העולם ונותנת בו ברכה, פוגמת בשתי "קללות" אלו. בניינה אינו אלא סתירת הלאומיות, וזאת בעולם שטרם נגאל.

במבט ראשון יש אולי ברכה בהרס הלאומיות: הלא בגללה רצופה ההיסטוריה המודרנית בקונפליקטים עקובים מדם; הלא הקולוניאליזם היה תוצאה ישירה של האגואיזם הקולקטיבי הזה. חטאיה של הלאומיות חשופים לעין כל. אך האשמה זו עיוורת היא מלראות את חשיבותה המרכזית של הלאומיות במניעת בניינו של מגדל בבל,

בתולדות הפילוסופיה בכלל ובמחשבת ישראל בפרט. לפעמים הדור הראשון של אסכולה הגותית כלשהי שואף לתיקון העולם, ואילו בדור השני היא נסוגה לחוג היחיד, עד כדי חיפוש מחסה במיסטיקה. הבדל מעין זה היה קיים בין הרמב"ם, שהאמין בחשיבותה של הפוליטיקה, לבין ממשיכיו המאוחרים שפיתחו גישות אינדיבידואליסטיות. כיוצא בכך מצאנו גם בחסידות אשכנז ואף בתנועת המוסר. תהליך זה מקורו בייאוש מחזון שאינו יכול להתממש. אוראז מתפרט 'תיקון העולם' לפרוטות, והשינוי החברתי והכלכלי מצטמצם למצוות הצדקה בלבד. אלא שהייאוש, והעזיבה של חלום תיקון העולם מנוגדים לשרשיה של היהדות ובגין כך עלינו להעלות חזון זה שוב ושוב גם אם אין בידינו הכלים לממשו. עלינו להתמיד לפחות בביקורת על הסדר החברתי ועל המציאות הטררגית שהוא גורם, גם אם לא נוכל לקום ולשנותם.

המציאות הנוכחית בתחילת המאה העשרים ואחת מחייבת אותנו להתייחס לממד הגלובליזציה: האם ניתן בכלל לדבר על מוסר בעידן הגלובליזציה, או שמא – וכך נראים לי הדברים – יש לדבר על המוסר של הגלובליזציה עצמה? שורש הבעיה הוא, כפי שאנסה להראות, הוא בכך שיש מערכות

הפיכתו של העולם ל"כפר גלובלי" אחד טומנת בחובה סכנות חמורות למדינות חלשות ומשחיתה את החברות החזקות. פרופ' שלום רוזנברג מתחקה אחר שורשי מקסם השווא שבמגדל בבל המודרני

פרופ' שלום רוזנברג

שורות אלו נכתבות מנקודת מבטו של מי שעדיין מאמין באידאל 'תורה ועבודה'. אמונה באידאל 'תורה ועבודה' משמעה אמונה בכך שניתן להתגבר על צמצומה של ההלכה ולהחזירה למלוא משמעותה, לממדיה הנבואיים. פירושו של דבר הוא, שלנו – המאמינים באידאל זה – יש עניין בתיקון העולם, בסדר הפוליטי, החברתי והכלכלי של האנושות בכלל, ושל מדינת ישראל בפרט. אולי זכורים לחלק מאתנו ימיה הקלאסיים של תנועת 'תורה ועבודה', כשעוד האמנו בייעודנו היהודי והאנושי להביא לתיקון העולם, ועסקנו בשאלה האם ליהדות יש משהו ייחודי לומר על המשטר הכלכלי והפוליטי.

[א] מחזון הצדק אל מצוות הצדקה

הגותו של ישעיהו ליבוביץ משקפת יפה את ההתפתחות ביחס לתיקון העולם. נדמה לי שלא אטעה אם אקבע, כי בראשית הגותו חשב ליבוביץ שתיקון העולם הוא חלק אינטגרלי מהיהדות, ואילו בהמשך חל שינוי בהגותו והוא צמצם את היהדות לד' אמות של הלכה המגדירות את עבודת ה' האמיתית – תורה לשמה. לצמצום זה התווספה בשלב כלשהו התודעה, שהיהדות תשאר לעד בעמדה של אופוזיציה וניגוד וממילא היא נמצאת בניכור לכל עמדה פוליטית, חברתית וכלכלית. מהלך דומה ניתן למצוא פעמים אחדות

פרופ' שלום רוזנברג הוא מרצה בחוגים לפילוסופיה ולמחשבת ישראל באוניברסיטה העברית.

הייאוש ועזיבתו של חלום תיקון עולם, מנגדים לשרשיה של היהדות... עלינו להתמיד לפחות בביקורת על הסדר החברתי ועל המציאות הטראגית שהוא גורם, גם אם לא נוכל לקום ולשנותם

שהגלובליזציה מציעה לנו נוצרו תוך שעבוד בני אדם. כמו ספקולנטים ה'משחקים' על הבדלי השער בין המטבעות השונים, 'משחקת' הגלובליזציה על הבדלי שער העבודה בחברות שונות, ובעצם על הבדלים בערך חיי אדם. זאת פירטיות כלכלית. החברות הכלכליות הגדולות למדו לנצל את הריבונות הלאומית של מדינות קיקיוניות, מעוטות אוכלוסין, בהמצאת 'מקלטי מס' (הן נרשמות במדינות אלה וכך משלמות פחות מיסים). הגלובליזציה יצרה במדינות מרובות אוכלוסין, את מה שמן הראוי לכנות 'מקלטי מוסר'. המגבלות המוסריות של חוקי העבודה במקלטים כאלה בטלים ומבוטלים.

במציאות זאת, חברה תקינה וחופשית אינה יכולה להתגונן. שלבי השחרור השונים שעבר האדם, לא היו בחלקם אלא המרת צורה אחת של שעבוד בצורה אחרת, לפעמים אף קשה יותר. לפנינו, אם כן, פרק חדש בשעבוד האדם. לכך התכוון הראי"ה קוק באגרותיו (חלק א') עמוד קב איגרת צ') כשדיבר על העבדות הטבעית של הפועל המודרני, ועלינו להוסיף הפוסט-מודרני, שהיא גרועה יותר מן העבדות החוקית, מפני שבה אין האדון 'משקיע' בגוף העבד, אלא אך ורק בעבודתו. לפיכך הוא אינו אחראי לו, וממילא אין אובדנו משמעותי עבורו - תמיד יוכל למצוא עבד אחר. הגלובליזציה הביאה אותנו לשלב נוסף בשעבוד טבעי זה: פועלי עירנו מוגנים אמנם על-פי החוקים הסוציאליים ואנו אחראים להם ולחיייהם, אך לפועלי המדינות הרחוקות אין אנו אחראים כלל - המדינות האחרות חייבות באחריותם - ובינתיים יכולים אנו להשתמש בעבודתם. שהרי, לגישת הקפיטליזם של ימינו, פעולותינו הכלכליות תורמות ל'רווחתו' של העולם כולו.

הם יוכלו לנצח את העולם כולו. המסקנה נראית לי ברורה מאליה: המבנים הכלכליים ייהרסו ובני האדם יחיו בעוני ובקלון, או ישועבדו בצורה מחפירה.

נוכל להבין הרס זה אם נשקיף למציאות במשפחה. המשפחה חיה במידה זו או אחרת של שיתוף כלכלי. שני גורמים עלולים להרוס שיתוף זה: אם נפרוץ את גדרות המשפחה, או אם נדרוש תשלום על כל פעולה שעושה כל אחד מבני המשפחה. אז תאבד המשפחה את משמעותה ומהותה, ורמת חייה תרד פלאים. דוגמה נאה אחרת הייתה יכולה להיות הקיבוץ הקלאסי שאיננו עוד, שהיווה יחידה בה ניתן היה לעמוד במשימות חשובות ואף להעלות את רמת החיים מעבר למקובל בסביבה - אך למה להעיר מתרדמתם ישיני עפר.

כאמור, כאשר הורסים את הגומחות, את הלאומיות, נאלצים בני האדם להעמיד את מוצריהם בתחרות בעולם ללא גבולות; ערך המוצר נמדד לפי קנה מידה בינלאומי והוא נקבע, כמובן, על ידי המתחרה הזול ביותר. אולם כאן המלכודת הראשונה: ניתן להשוות את מחירי מוצרי הגלם, הקרקע וכו', אולם כיצד ניתן להשוות את ערך העבודה? אילו היו המדדים האנושיים שווים בכל חברה, היה הדבר אפשרי, אולם בעולם ללא גבולות, יכולות חברות כלכליות להעסיק פועלים במדינות שונות בשכר רעב, או אף במעין עבדות של קטינות וקטינים, או אסירים פליליים ופוליטיים. המוצרים הזולים

מגדל בבל, פיטר ברויגל, 1563

והגלובליזציה היא נסיון מחודש לבנותו מגדל בבל מייצג את סכנת הופעתה של האימפריה העולמית. רבינו נסים גירונדי (הר"ן) ביטא פירוש זה בדרשותיו (הדרוש הראשון):

...אברהם, קרה לו מה שקרה עם נמרוד עד שהוצרך לעזוב ארצו וללכת אל ארץ אחרת, ואין ספק כי אותם הצדיקים אשר היו יחידים בדורות ההם היה להם חילוק האומות והממשלות לטוב ולתועלת, כי כאשר תצר להם האומה באיזה מלכות, ישוטטו אל ארץ אחרת שיוכלו שם לעבוד השם יתברך כרצונם, כאשר קרה לנו בגלותנו היום, כי כאשר נתחדש שמד בארץ ישמעאל ינסו פליטיהם אל ארץ אחרת, ומשם לישמעאל, וזה אצלנו מחיה מעט בעת צרותינו ועבודתנו...

אנשי דור הפלגה ניסו ליצור גוף פוליטי אחד אשר יקיף את כל האנושות; אלא שכוונותיהם לא היו טובות:

זה היה ענין דור הפלגה ועונשם, שהניחו אותנו המפרשים באפלה, עד שכמעט נגששה כעוורים קיר, כי אלו האנשים מה עשו, מה פשעם ומה חטאתם אם רצו להיות כאיש אחד חברים, הלא היה ראוי להיות להם בזה שכר טוב... כי מפשט הפרשה נראה כי לא היה עונשם על מה שעשו כבר, אבל [=על] מה שהיה אפשר שימשך ממעשיהם, והוא אמרו: "הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם" וגו'... וזה היה ענין דור הפלגה.

הסכנה הפוליטית הכרוכה באחדות ברורה. העולם היה נראה גרוע יותר אילו הרומאים, אטילה, מוחמד, ג'ינגיס חאן או נפוליאון היו מצליחים לבצע את זממם לכבוש את העולם כולו. נתאר את המקבילה הכלכלית של סכנה זאת. אקולוגיה כלכלית - כביולוגית - משמעה שקיימות גומחות בהן משתכנים הפרטים ומוצאים את מחייתם, ועליהן הם נשענים בצאתם לנהל את מאבקהם ואת מלחמת הקיום שלהם. גלובליזציה פירושה הרס הגומחות הללו. מעתה, חייבים הם להתמודד התמודדות חסרת גבולות, ולנסות לפתח ללא סיכוי להצלחה תכונה אחת בעזרתה

אנו חיים בחטא. בצק הלחם שאנו אוכלים, בדמעות ולפעמים אף בדם של בני חברות אחרות

[ג] החטא ועונשו

אנו חיים אכן בחטא. בצק הלחם שאנו אוכלים נילוש ביזע, בדמעות ולפעמים אף בדם של בני חברות אחרות. הפרדוקס הוא שהחטא והעונש כרוכים זה בזה: על חטא ניצול העבודה הזולה בארצות רחוקות אנו משלמים באבטלה של פועלים מקומיים.

ניתן להביא דוגמאות שונות בהן מדינה הנכנעת ללחץ הליברליזציה של הבנק העולמי ונביאיו המומחים עושי דברו, פותחת את שעריה באופן בלתי מוגבל לתוצרת חוץ והורסת את כלכלתה. רבים טוענים כי זהו תהליך זמני שבסיומו ייווצר שיווי משקל מחודש, יתפתחו תעשייה וייצור שיוכלו להתחרות בשוק העולמי, אך אני אינני חושב כך. שיווי משקל כזה לא בהכרח ייווצר, כי הייצור הגלובלי מתבסס על עבודה זולה הנעשית בארצות בעלות רמת החיים ירודה, וגם אם התעשייה אכן תתפתח, שיווי המשקל ייווצר על חשבון אבטלה ניכרת. בכך פוגמת הגלובליזציה ב'קללה המבורכת' השנייה מספר בראשית - קללת העבודה. גם אם לא יהיה עוני והמדינה תדאג לצרכיהם הבסיסיים של כל תושביה במענקים, עדיין יש בכך הקלון של 'אכלי נהמא בכיסופא' - אכילת חינם של לחם חסד. בגן עדן היה ייעודו של האדם 'לעבדה ולשמרה'. החטא מעוות את העמל ואת פירותיו, אולם העבודה עצמה היא ברכה. והנה התוצאה של הגלובליזציה היא אם לא עוני, לפחות אבטלה שיש עמה קלון.

ניתן לשאול כמובן מהי האלטרנטיבה? האם נמציא עבודות מלאכותיות? ניאבק נגד הקידמה? אולי. אך נדמה לי שאין הכרח בדבר. חלק גדול מהבעיות נולד בגלל הרס הגומחות שמביאה הגלובליזציה ואותן יש לשמר.

ניסוי מיוחד במינו מתקיים לעינינו בתהליך האיחוד הכלכלי באירופה, ניסוי אשר ילמד אותנו רבות. כוח התחרות של אירופה המאוחדת במאבקה עם המעצמות הכלכליות האחרות יעלה ככל הנראה. אולם, רוצה אני להתנבא שכאשר אחדות אירופה תושלם ויהיה

"בגן עדן היה ייעודו של האדם לעבדה ולשמרה..."
אדם וחווה עמלים, תבליט אבן, וילינגלמו, קתדרלת מודנה
איטליה המאה ה-16

בה רק מטבע אחד, תהרסנה לחלוטין כל הגומחות הכלכליות. ההצלחה הכללית שאולי תתרחש תבוא על חשבון המדינות הנחשלות שבאירופה, בעיקר בדרומה, שיאלצו לשלם את המחיר בכך שיהפכו לחוטבי העצים ושואבי המים של המושלים החדשים, וגרמניה בראשם. רוצה אני לטעון טענה הנשמעת מגוחכת באזני הכלכלנים, לפיה עדיף היה לשמור ולפתח זה בצד זה שני מטבעות: מקומי וכללי. דבר זה אינו בגדר אבסורד - הוא התקיים בצורות שונות אף במסגרת המדינית הקלאסית, ונדמה לי שהוא יכול להיות הפתרון היחיד לשאלות רבות.

ודאי וודאי שתהיה זאת טרגדיה כלכלית אם ביום מן הימים תתקבל בארץ הצעת הדולריזציה. פונקציות שונות יש למטבע: הוא מאפשר לנו לקנות בחוץ, אך הוא גם המנוע העיקרי של הפעילות הפנימית. נמחיש זאת בדוגמה דמיונית מתוך קיבוץ אידיאלי. כמות המטבע 'הרשמי' שהקיבוץ יכול להקדיש כקולקטיב כדי לקנות מוצרים מהחוץ מוגבל. אולם, ברצון טוב של חבריו, הוא מסוגל לפתח כלכלה ורווחה בפנים, כמעט ללא הגבלה. חבר אחד יכול לעסוק באינסטלציה, ואחר - לסעד את הזקנים. חבריו יכולים עדיין להחליף עבודה בעבודה, מעשים במעשים, לרווחת כולם. אולם, אם הקיבוץ יופרט, ונדרוש תשלום במטבע 'חוץ' על כל מעשה, הרי שהחלפה זאת תהיה מוגבלת עד לאין שיעור. פירושו של דבר, שהפוטנציאל הקיים לא ינוצל. בעולמנו הגלובלי, המטבע יושג רובו

ככולו, רק באמצעות ייצוא מוצרים. הפיקוח האווילי של הבנקים המרכזיים על המטבע, בהשראת הבנק העולמי, יגרום לכך שהפעילות הפנימית תעצר. כדוגמת הקיבוץ שהופרט, אין אנו יכולים להחליף עבודה בעבודה, אלא בתיווך מטבע שאין לנו כל שליטה עליו. אלא שהבנה שלימה של מציאות זאת מכריחה אותנו להזקק להבחנה נוספת, לה נקדיש את הסעיף הבא.

[ד] שירות ותוצר

בבעיות בהן אנו דנים ישנו ממד נוסף וכדי להבינו יש לעשות הבחנה נוספת, שמקורותיה פילוסופיים. ההגות היהודית הקלאסית קיבלה את אחת ההנחות היסודיות של אריסטו, המבחינה בין שלוש פעילויות אנושיות שונות: תאורטי, מעשי ויצרני, ובשפה הפילוסופית היהודית של ימי הביניים: העיון, המעשה ומלאכת המחשבת. וכך כותב דבינו יצחק עראמה ב'עקדת יצחק' (שער ח) בפירושו על שני הפסוקים הראשונים בתהילים מה:

'למַנְצַחַת על שְׁנַיִם לְבַנֵי קָדֶחַ מְשִׁכֵל
שִׁיר יְדִידָת: רָחַשׁ לְבִי דָבָר טוֹב אֲמַר אֲנִי
מְעַשֵׂי לְמַלְאָךְ לְשׁוֹנֵי עֵט סוֹפֵר מְהִיר.'

על פי הדברים האלה אומר אני ששלשה אלה חלקי הפעולות אשר הם כל האדם, הם אשר כווננו אליהם המשוררים בכתוב הזה אשר הניחוהו להתחלת זה השיר הנכבד... והנה על הראשון [=העיון]... אמר "רחש לבי דבר טוב", ייחוס הדבר אל הלב, ותוארו בטוב, כי שלמותו בעצמו, ולא יוצא ממנו, כמו שהטוב הוא נרצה לעצמו לא לזולתו. ועל החלק השני אמר "אומר אני מעשי למלך", כי בחלק המעשי הזה "לפני מלכים יתיצב" לסדר לפנייהם משא התנהגה הכוללת הוטלה עליהם וכל הדברים המועילים לחיים. ועל החלק השלישי אמר "לשוני עט סופר מהיר", ואמר זה על כלל האברים הכליים, המזומנים להוציא אל הפועל כל מלאכת מחשבת.

נניח לעת עתה לצד התיאורטי ונתמקד בצדדים הנותרים. בדברים אלו נמתחת הבחנה עקרונית וחשובה בין המעשי לבין היצרני: שניהם פעילויות אנושיות, אלא שהיצרני משאיר אחריו מוצר, בעוד שהמעשי מתבטא בפעילות גרידא; המעשי נושא את אות הקלון

הגלובליזציה יצרה גופים כלכליים בינלאומיים רבי עוצמה שנמצאים בין המדינות ומחוצה להן - גלמים אלו קמים על יצריהם

במאבק כנגד המיסוי במדינות השונות), אך כפי שכבר רמזנו לעיל, אין למפלצות אלו נאמנות לאומית כלל וכלל. המפלצת תגדיר את עצמה כרב-לאומית, והיא תפנה למקום בו ניתן להעסיק אנשים בזול, מבלי לחשוש כלל וכלל מגרימת אבטלה ופגיעה במקום בה היא נולדה.

אילו לבני אדם נמכרו היה בזה משום חצי נחמה. אך אנו הולכים ונמכרים לארגון שאינו ריאלי, לקורי עכביש וירטואליים שטוויים בני אדם המשתפים פעולה למען בצע כסף עבור המפלצות. לכאורה דואגים אותם מנהלים לעצמם ומעשי השחיתות יוכיחו זאת, אך במעשיהם הם מביאים על כל העולם וגם על עצמם שעבוד. ואם עליהם לא תבוא כוס התרעלה, שיני בניהם תקחינה. חברות אינן מתות, ובני אדם שלא יודעים לדאוג לעתיד, משתעבדים לאותן החברות בכל פעולה הנוגעת לעתיד שמעבר לאופק.

[1] לשמוע את הזעקה

כשאנו בונים מכונות אנו מבינים כיצד הן פועלות. גם את גוף האדם אנו מבינים במידה מסוימת ואף את נפש האדם, אם כי במידה פחותה. הפרדוקס הגדול של הכלכלה הוא במצב שונה לחלוטין: לפנינו מכונה מסובכת מאוד שמשתנה שוב ושוב. לאנשים מסוימים ניתנה הזכות לחוץ על הכפתורים השונים, שער הרבית, שער המטבע, אשראי, וכו'; הכלכלנים מקבלים פרסי נובל על התיאוריות המנסות לנבא ולנחש את מה שעתידי או עלול לקרות כשנלחץ על הכפתורים השונים; המתמטיקה שלהם מופלאה ומדהימה, אך בתוך המכונה הזאת ישנם אנשים. חלקם במקומות בטוחים (לכאורה), אולם רובם מצויים עמוק במכונה ונמצאים פעמים רבות מדי על ידי גלגלי השיניים או, גרוע מכך, נופלים לתוך אזור הגריסה. שמיעת זעקתם היא חובה מוסרית ויהודית. ■

אותם ניתן לרכוש. המוצרים יכולים ליצור במה שבתוכה אנו יכולים לחיות, אך לא יותר מזה. החיים הרי נמצאים מעבר להם.

[ה] הגולם קם על יוצרו

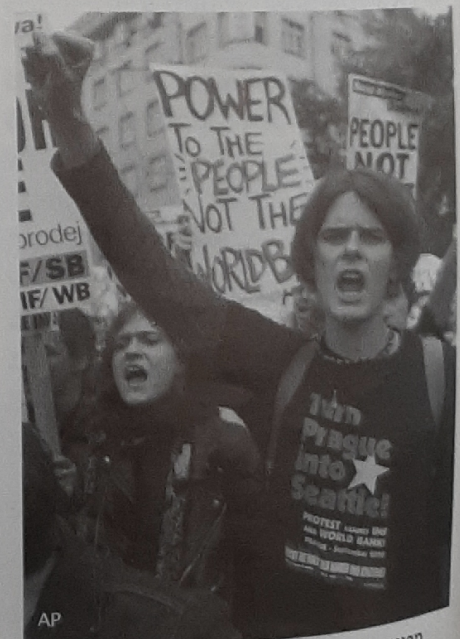
אם נעבור מהמטאפורה הביולוגית של הגומחות למטאפורה משפטית, נוכל להבין ממד נוסף של שאלת הגלובליזציה. תמיד הרגשתי לא בנוח מכך שההלכה היהודית התקשתה לטפל במושג של אישיות משפטית, דוגמת חברה בע"מ. נער הייתי גם זקנתי, עד שראיתי שיש בסירוב זה מעשה חכמה. ביצירתן של הדמויות המלאכותיות הללו חוטאים אנו חטא פילוסופי של הפיכת המופשט לקונקרטי, הפיכת האישיות המשפטית לאישיות ריאלית, ובתוך כך אנו הופכים, על פי רוב, גם את הקונקרטי למופשט, ואת האדם הריאלי למושג כלכלי גרידא. זהו חטא - האדם יוצר גולם משפטי ומסתתר מאחוריו. הגלובליזציה יצרה גלמים גדולים עוד יותר, גופים כלכליים בינלאומיים רבי עוצמה, שנמצאים בין המדינות ומחוצה להן. גלמים אלו קמים על יוצריהם. הם נבונים ומשתמשים במנהלים שלהם, כאמצעים להמשך קיומם והתחזקותם. כמו בספרי המדע הבדיוני הם משרתים את עצמם על ידי בני אנוש, כשמשכורות העתק אינן אלא שוחד, דרכו מצליחים הגלמים לתחזק את עצמם ולדאוג להשרדותם ולהארכת חייהם.

המציאות שלפנינו מתוארת בהקשר אחר - לדעתי באופן מופלא - בדברים שכתב ר' שמשון רפאל הירש בהסברו על לידתה של האלילות. באגרת החמישית של 'אגרות צפון' מתאר לנו רש"ר הירש את האדם השוכח את ייעודו עלי אדמות, המסתכל על כל מה שסביבו "בשאיפתו לקנין, להנאה ולגילוי תקפו". כתגובה לכך מקבלים הדברים עצמאות והוא "הופך מעתה לעבד הנמצאים אשר מידם מדמה הוא לקבל את ברכת הקנין וההנאה וכורע ברך לפני היצורים". לדעתי, זהו בדיוק התהליך שעבר על האדם המודרני - התפתחות הקפיטליזם המאוחר והחיפוש המטורף אחר הרווח יצר מפלצות על-לאומיות שמשעבדות אותו, ועתידות לשעבד אותו עוד יותר. כמו השד היוצא מן הבקבוק, כך השתחררו ארגונים אלה משעבודם למדינה וממנגנון הבקרה שלה (דבר זה בא לידי ביטוי

של 'שירות' ואילו היצרני מקבל את ציון השבח: 'תוצר'.

הכלכלה הגלובלית מחריפה מציאות זאת. כדי להתקיים בעולם ללא גבולות וללא גומחות צריך לייצר מוצרים שניתן למכור בכל מקום בעולם. חשיבותה של העבודה האנושית מוגבלת עתה לייצור. העמל האנושי זוכה לאלמוות כלכלי רק כמרכיב מוצרים, ולפיכך הוא מאבד את משמעותו בעולם של גלובליזציה. הפעולה למען הזולת, כסיעוד שלו נזקק המוגבל, אינה כלכלית. היא הופכת למעין צדקה שהחברה מרשה לעצמה להפריש, על פי רוב בחריקת שיניים ובכמויות מזעריות. הטיפול בזקן או במפגר חסרי-כל אינו מוצר שניתן לשווק, מכאן שהוא חסר משמעות כלכלית. וכי תאמר, הרי אלפים רבים של פועלים ופועלות זרים סועדים את זקני ארצנו. אולם, עצם התופעה תוכיח: אין החברה יכולה לדאוג בעצמה לצרכים הסוציאליים שלה, אלא תוך שימוש, ולפעמים ניצול, של הבדלי הכלכלה וממילא העוני של חברות אחרות.

המוצר הופך מיצר. תהליך הגלובליזציה גורם להעצמה של כיוון אחד, של הפיכת בני אדם למוצרים. הסחורה הסקסואלית היא הדוגמה הבולטת ביותר, וכך גם הסחר באיברים, למשל של נדונים למוות. אולם הטרגדיה הגדולה שלנו נעוצה בכך שהדבר שעושה אותנו מאושרים באמת, כפי שהבינו הקדמונים, מצוי דווקא בצד המעשי והתיאורטי, ולא במוצרים

מפגינים נגד הגלובליזציה בפראג, ספטמבר 2000